

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA EVREILOR DIN CONSTANȚA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Anii celui de-al Doilea Război Mondial au reprezentat pentru comunitățile mozaice din Europa perioada circumscrisă fenomenului Holocaustului. Dincolo de orice polemică, evreii din statele europene aflate sub dominația sau influența Reich-ului nazist s-au aflat în fața uneia dintre cele mai tragice realități care s-au abătut vreodată asupra unei etnii, fiind amenințați de aplicarea „soluției finale”, concepute de naziști pentru exterminarea evreimii. În acest cadru, dar și în contextul particularităților situației evreilor din România regimului Ion Antonescu, subliniem, în continuare, câteva aspecte relevante privind comunitatea mozaică din Constanța¹.

Începând din anul 1940, statul român a fost nevoit să adopte o serie de măsuri care ar fi putut contracara o posibilă agresiune determinată de evoluția ostilităților din Europa. Declanșarea războiului cu U.R.S.S., la 22 iunie 1941, a transformat orașul și portul Constanța în principala țintă a aviației și marinei sovietice².

* Muzeul Marinei Române Constanța; e-mail: tomis632002@yahoo.com.

¹ După revenirea Dobrogei în cadrul granițelor românești, evreii localnici s-au organizat, în anul 1896, în cadrul *Epitropiei Comunității Israelite din Constanța*. cf. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare, D.J.A.N.C.), fond Primăria Constanța, dos. 15/1897, f. 3-11. Ulterior, etnicii evrei din urbe s-au organizat în două comunități, cea Israelită de rit Occidental și cea Israelită de rit Spaniol, din 1922, acestea fiind conduse de Baruch Grunberg, respectiv de Iosef Jerusalmy, *loc. cit.*, dos. 17/1922, f. 9, 25.

² Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, f. a., p. 176-181.

Evreii³ erau supuși cunoscutei legislații antisemite, fiind obligați, între altele, la muncă în folosul comunității⁴. Menționăm că, potrivit unui localnic român, până atunci, asupra evreilor din Constanța nu planase nici o suspiciune, între români și etnicii evrei existând o frumoasă coabitare⁵. O amintire asemănătoare păstrează și un etnic evreu⁶. Primele victime evreiești în Constanța s-au înregistrat în timpul guvernării antonesciano-legionare⁷.

Chiar în aceste condiții, în perioada războiului, România a fost „*cel mai important loc de imbarcare pentru emigranții evrei ilegali. Aceștia porneau spre Palestina la bordul navelor plecate din porturile românești Constanța, Sulina, Tulcea și Brăila*”⁸. După estimările noastre, între 1940-1944, emigrarea evreilor prin portul Constanța a reprezentat o *constantă variabilă*, fenomenul desfășurându-se în condiții interne și externe deosebit de grele. Au fost mai multe nave cu emigranți evrei: 9 vase mari (*Darien II, Struma, Milka, Maritza, Belasitza, Kasbek, Bulbul, Mefkure și Morina*) - 4 dintre acestea (*Darien II, Milka, Maritza și Belasitza*) efectuând câte două ieșiri din port - și 15 vase mici. Numărul evreilor care au ieșit din România pe această cale și care se poate documenta este de 4.846. Remarcăm că nu am aflat, documentat, nici

³ Potrivit rezultatelor recensământului din județul Constanța, la 26 aprilie 1941, Delegația Biroului de Recensământ a anunțat că există o populație stabilă de 227.873 de persoane, 2.309 de persoane formau populația flotantă, 41.386 erau refugiați și se comunica un număr de numai 49 de evrei, D.J.A.N.C., fond Prefectura Constanța, dos. 30/1941, f. 84. Menționăm că Institutul Central de Statistică a reținut, pentru județul Constanța, la repartizarea după originea etnică din coloana *Alții și nedeclarați* din recensământul din 1941, un număr de 2.125 de evrei, cf. Viorel Achim, *Evreii în cadrul recensământului general al României din 6 aprilie 1941*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2008, Anexa 6.

⁴ D.J.A.N.C., *Fond Primăria Constanța*, dos. 69/1942, f. 16, f. 17, f. 18.

⁵ Mărturie făcută, la 25 februarie 2003, autorului acestor rânduri de către dl. Nichifor Boanță (n. la 18.10.1919 în comuna Bujor, jud. Teleorman), comandor (rtg.), fost subofiter în cadrul Flotei de Hidroaviație Constanța, Escadrila 11, între 1940-1945.

⁶ Mărturie făcută autorului, la 6 decembrie 2002, de către dl. Carol Roseblum (n. la 12.09.1920 la Iași), fost distribuitor de presă, membru al Obștii Evreilor din Constanța.

⁷ Florin Stan, *Un aspect al guvernării legionaro-antonesciene la Constanța*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2005, p. 53-58. Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Martiriul evreilor din România, 1940-1944. Documente și mărturii*, București, Editura Hasefer, 1991, p. 66-67.

⁸ Dalia Ofer, *Escaping the Holocaust. Illegal Immigration to the Land of Israel, 1939-1944*, New York, Oxford University Press, Oxford, 1990, p. 77.

un caz de respingere a vreunui emigrant evreu în acest port⁹. În privința organizării transporturilor de emigranți, în 1942, s-a afirmat Societatea de Turism „România”, care a colaborat cu recent înființata Centrală a Evreilor, instituție ce a înlocuit Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România¹⁰. În Constanța, Oficiul Județean al Centralei, înființat în aprilie 1942, era condus de dr. Albert Adler, președinte, avocat Jean Iancu era vicepreședinte, Sami I. Schwartz, secretar general, iar Alfred Israel, membru¹¹.

În acei ani, în cuprinsul județului Constanța au fost înființate mai multe lagăre în care au fost internați evrei. Menționăm, potrivit datelor extrase din arhivele locale, „Lagărul de evrei Osmancea”¹², „Lagărul de evrei Mereni”¹³, „Lagărul de internare Ciobănița”¹⁴. În lagărul din Osmancea a fost internat chiar Șef Rabinul Comunității Evreiești din Constanța, Joseph H. Schechter, în vârstă de 67 de ani, cavaler al „Coroanei României”¹⁵. Jacob M. Navon, în vârstă de 52 de ani, internat la Mereni și fiind grav bolnav, făcea apel către autorități, solicitând eliberarea sa, având în vedere că a dovedit că este bun cetățean român, luptând pe front atât în campania din 1913, cât și în timpul Marelui Război, între 1916-1918¹⁶.

Se atestă că, în perioada iulie-august 1941, 130 dintre evreii de la Mereni au prestat munci agricole la diverși gospodari din cadrul comunei omonime¹⁷, alți 11 la cimitirul local¹⁸, 21 la biserică¹⁹, 17 la școala primară Lungeni²⁰, 11 la șoseaua Mereni-Osmancea²¹ și 90 la

⁹ Florin Stan, *Portul Constanța - poartă deschisă evreilor spre „Țara promisă”*. Studii privind „problema evreiască” în România. 1938-1944, Constanța, Editura Muzeului Marinei Române, 2007, p. 79-80.

¹⁰ Creată sub presiune germană, Centrala nu s-a bucurat de încrederea evreilor, conducerea sa fiind formată din persoane nelegate de viața evreiască, în frunte cu dr. N. Gingold, de confesiune catolică. Lucru semnificativ însă, Gingold a colaborat cu dr. W. Filderman, fostul președinte al Federației, cf. Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944*. Studii, București, Editura Hasefer, 2001, p. 107-126.

¹¹ D.J.A.N.C., Fond Primăria Constanța, dos. 53/1942, f. 92; 69/1942, f. 290.

¹² *Loc. cit.*, Fond Prefectura județului Constanța, dos. 25/1941, f. 21.

¹³ *Loc. cit.*, f. 154.

¹⁴ *Loc. cit.*, f. 44.

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 171. La Baruch Tercatin, Lucian-Zeev Herșcovici, *Prezențe rabinice în perimetrul românesc. Secolele XVI-XXI*, București, Editura Hasefer, 2008, p. 485. Rabi Iosef Haim Schächter este consemnat drept președintele Tribunalului rabinic din Constanța.

¹⁶ D.J.A.N.C., Fond Prefectura județului Constanța, dos. 25/1941, f. 102, 103.

¹⁷ *Loc. cit.*, f. 37-39.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 40.

¹⁹ *Loc. cit.*

²⁰ *Loc. cit.*, f. 40-41.

curățatul islazurilor comunale²². Alți evrei reținuți la Mereni au fost încadrați în echipe de muncă pentru următoarele comune: Ion Corvin (50 de persoane)²³, Castelu (50)²⁴, Topraisar (20)²⁵, Maior Chiriacescu (50)²⁶, Independența (30)²⁷ și pentru orașul Medgidia (50)²⁸. De asemenea, evreii din Lagărul Osmancea au fost încadrați în echipe de muncă însoțite de câte doi jandarmi și repartizate comunelor: Cocargea (25)²⁹, Cobadin (15)³⁰, Ferdinand (50)³¹, Poarta Albă (50)³², Comana (20)³³. Dintre persoanele aduse în lagărul de la Ciobănița s-au format alte echipe de muncă, pentru localitățile Basarabi (10 persoane)³⁴ și Crucea (50)³⁵.

Peste ani, mai mulți evrei conștanțeni au așternut spre neuitare câteva gânduri din perioada prigoanei.

Ella (Rachella) Weissenberg, cu domiciliul în Constanța, str. Ștefan cel Mare nr. 22, de profesie avocat, și-a amintit următoarele: „În baza legilor rasiale, în acești ani de prigoană, am fost exclusă din Baroul avocaților din Constanța.

Am acceptat, astfel, să predau, ca profesoară, cursuri de istorie și drept la Liceul evreesc din Constanța ce se înființase atunci. Am predat aceste cursuri în anii școlari 1940-1941 și 1942-1943.

Salariul l-am primit lunar în mod regulat. Fondurile din care s-a plătit salariul nu le cunosc (anume: dacă din taxele școlare percepute de la părinții elevilor). Liceul a funcționat numai cu clasele I-IV. Clasele variaua între 15-30 elevi.

În timpul studiilor, între anii 1928-1932, am fost Președintele studenților evrei din Constanța.

Unii avocați evrei, cetățeni de categoria a II-a, nu au fost radiați din Barou. Ei aveau dreptul să profeseze, însă, numai pentru clienți evrei.

Soțul meu, dr. Weissenberg Moses, medic, nu putea nici el exercita profesia decât pentru pacienți evrei. În timpul când evreii din Constanța au

²¹ Loc. cit., f. 41.

²² Loc. cit., f. 41-43.

²³ Loc. cit., f. 56.

²⁴ Loc. cit., f. 57.

²⁵ Loc. cit., f. 59.

²⁶ Loc. cit., f. 60.

²⁷ Loc. cit., f. 60.

²⁸ Loc. cit., f. 58.

²⁹ Loc. cit., f. 51.

³⁰ Loc. cit., f. 52.

³¹ Loc. cit., f. 53.

³² Loc. cit., f. 54.

³³ Loc. cit., f. 54.

³⁴ Loc. cit., f. 62.

³⁵ Loc. cit., f. 63.

fost evacuați în lagăre în comunele județului, soțul meu a fost concentrat medic la Crucea Roșie din localitatea Medgidia, iar mie mi s-a permis să mă aflu în acest timp lângă el. Ulterior, noi am plecat împreună la București. Pentru acest interval de timp nu cunosc situația Liceului.

Familia soțului meu, dobrogeni de multe generații înapoi sub stăpânirea otomană, au avut proprietăți rurale și urbane și la revenirea Dobrogei în anul 1878 toți au devenit de drept cetățeni români fără să fi fost nevoiți să recurgă la intervenții judiciare pentru stabilirea acestor titluri de cetățeni români”³⁶.

Zomer Solomon, născut la 29 aprilie 1911 în Constanța, domiciliat pe str. Mircea cel Bătrân nr. 152, de profesie contabil autorizat, a consemnat: „În afară că am făcut <<Heder>>” la Constanța, nu am participat în mod mai însemnat la viața evreiască. Îmi amintesc că în casa părintească a existat o pușculiță de colectare a unor bani, cred că pentru Keren Hayesod”. (...)

În anii prigoanei am fost scos din funcție de la o firmă particulară și am lucrat ca secretar la biroul de avocatură al avocatului Calmis Ghinsberg.

Între timp, la 25 iunie 1941, am fost luați întreaga familie, părinți, frați și surori și duși în curtea Chesturii, unde am stat o zi și o noapte. De acolo am fost trimiși cu trenul, înghesuiți în vagoane de vite, până la stația Ciobănița și de acolo pe jos, bărbați, femei, bătrâni și copii până în comuna Osmancea, unul din centrele de triere și repartizare. În Dobrogea au mai fost încă trei astfel de centre, anume: Mereni, Cobadin și Ciobănița. Criteriul de triere nu-l cunosc, dar de la Osmancea am fost trimiși la Mereni.

Acolo bărbații și femeile valizi de muncă au fost încadrați în detașamente de lucru, iar ceilalți au fost trimiși în iarna 1941-1942 înapoi la Constanța, unde au avut domiciliu forțat cu apel de două ori pe zi la Circumscripția respectivă de poliție.

Eu am fost în detașament de muncă obligatorie până la 12 septembrie 1944, în regim de cazarmă, executând munci de carieră, de fortificații pe valea Siretului și ulterior în batalionul de muncă din Sărata-Basarabia, cu regim și mai înăsprit.

Sora mea, Luiza Zomer, în același timp, împreună cu alte femei, a executat munca obligatorie la Mangalia, la ferma Cpt. Giroveanu.

³⁶ Arhiva Comunității Evreilor din Constanța, Fond Documentar, vol. 1, f. 106. Mărturie datată 14 mai 1988.

* Tip de instituție școlară foarte răspândită în cadrul comunităților evreiești până la al Doilea Război Mondial. Programa de studiu se baza exclusiv pe studierea textelor sfinte mozaice.

” Fondul special pentru reconstrucția Israelului.

Familia mea, întoarsă din lagăr la Constanța, neavând posibilități proprii de trai, ca și multe alte familii în aceeași situație, a trăit mai mult cu mila și ajutorul foștilor prieteni și cunoscuți neevrei”³⁷.

Andor Andrasi, născut în anul 1910, domiciliat în Constanța, str. G. Enescu nr. 3, a declarat: „În iunie 1941, având vârsta de 31 ani, necăsătorit, am fost strânși toți evreii din orașul Constanța în curtea Chesturii din fostul Bd. Domnița Ileana și ținuți grămadă două zile.

De acolo am fost încolonați, duși la gară și urcați deavalmă în vagoane de marfă, trenul având destinația Cobadin, jud. Constanța. Ajunși am fost cazați în niște barăci aparținând armatei germane între timp părăsite.

Am rămas acolo 3-4 săptămâni, fiind apoi triați și împrăștiați la diferite puncte, anume: comunele Independența, Osmancea și Cerna-Vodă, toate în jud. Constanța.

Eu, într-un grup de circa 100 persoane, am fost trimis în comuna Independența. Îmi amintesc că au fost cu mine: Meer Kaplan, Bercu A. Bercu (decedat), alt Bercu (plecat în Israel), Avramovici și alții.

Am fost cazați într-un grajd la un boier.

Noi, bărbații, am muncit în diferite puncte la șosele, primind hrană precară de la Primăriile respective. Cei înstăriți dintre noi, având mijloace proprii de existență, au trăit mai ușor.

Bătrânii, femeile și copiii se hrăneau cu ce puteau, primind, uneori, și câte o mâncare caldă dintr-o bucătărie organizată la fața locului de către conducerea Comunității din Constanța. Cum și din ce mijloace, nu cunosc.

De vreo viață socială și asistență medicală nici pomeneală.

La sfârșitul lunii iulie 1941, pentru două săptămâni, 10 inși am fost aduși la Constanța pentru a scoate din pământ bombe. Am fost cazați în str. Ion Adam nr. 1 în casa unui fost sergent de jandarmi din Constanța, care ceas cu ceas ne teroriza în fel și chip. Enoriașul încă în viață Iosif Ilie care a fost și el cu noi, a fost terorizat de acest agent de jandarmi ca să-i dea dantura de aur din gură.

Nemții, neavând încredere în noi, nu ne lăsau să executăm lucrările, fiind trimiși înapoi la Mereni. În aceste două săptămâni am fost întreținuți de către Comunitatea evreilor din Constanța.

Ulterior am fost repartizați la munci obligatorii în diferite puncte, triați pe meserii, iar cei neputincioși, femeile și copiii au fost trimiși înapoi la domiciliile lor din Constanța.

Noi am fost eliberați, oficial, din această muncă obligatorie pe data de 13 septembrie 1944.

Toți acești ani de muncă am trăit în regim de cazarmă.

Născut sunt la Cluj, unde am făcut <<Heder>> în anii 1918-1922.

Sunt de profesie tâmplar și am exercitat această meserie la Constanța.

³⁷ Loc. cit., f. 107. Mărturie datată 30 mai 1988.

Întâlnind aici, în acei ani, evrei de rea credință, m-am retras din viața obștească evreiască”³⁸.

Sainer Heinrich, născut în anul 1919, cu domiciliul în Constanța, str. Mihai Viteazu nr. 34, și-a amintit următoarele:

„La sfârșitul lunii iunie 1941 am fost duși întreaga familie la Chestura din Constanța unde am fost reținuți 3 zile. Acolo ne-au triat, iar pe noi întreaga familie ne-au trimis în lagărul din comuna Cobadin, jud. Constanța.

După un timp am fost din nou triați, iar familia noastră a fost expedită în lagărul din Osmancea. Motivul care a stat la baza acestor trieri și mișcări, nu-l cunosc.

Am stat în Osmancea până în toamnă când eu am fost înrolat la muncă în detașamentul din comuna Ferdinand, azi Mihail Kogălniceanu și ulterior mutat din detașament în detașament, ultimul fiind detașamentul Oancea, jud. Brăila, unde am lucrat la casemate. Aici ne-a găsit 23 August 1944, când după câteva zile am fost eliberat.

Familia rămasă în Osmancea, a fost trimisă în toamna anului 1941 înapoi în Constanța.

Eu am trăit toți acești ani în regim de cazarmă militară, iar familia din Constanța a trăit din ce i-a mai rămas de înainte și pe urmă din ce a putut”³⁹.

În contextul disensiunilor politice apărute după 23 august 1944, cunoaștem că Iosub Kahane a decedat la 4 noiembrie 1944, în timpul înfruntării pentru preluarea Prefecturii Constanța, fapta sa fiind considerată „jertfă” și „exemplu pentru luptătorii libertății, progresului și frăției între popoare”⁴⁰.

După datele aflate în Arhiva Comunității Evreilor din Constanța, cunoaștem că, în anul 1945, în cimitirul mozaic din oraș, a fost înhumat „un sicriu special cu săpun R. I. F.”, peste care, ulterior, „a fost așezată o placă de marmoră, memorială, purtând inscripțiile”:

în limba ebraică

ZCOR ET AȘER ASA LHA AMELEK

(traducerea noastră

Amintește-ți ce ți-a făcut Amelek);

în limba idiș, cu litere ebraice

KEINMUL NIȘT FERGESEN

³⁸ Loc. cit., f. 108. Mărturie datată 30 mai 1988.

³⁹ Loc. cit., f. 109. Mărturie datată 10 mai 1988.

⁴⁰ Loc. cit., f. n.

* Inițial s-a făcut asocierea cu „Rein Juedisches Fett” [grăsime evreiască pură]. În realitate, era vorba de „Reichsstelle fuer Industrielle Fettversorgung” [Autoritatea de stat pentru aprovizionare cu grăsime industrială], litera „i” confundându-se cu litera „j”.

KEINMUL NIȘT MOIHEL ZAN

(traducerea noastră

Niciodată uitat

Niciodată iertat).

Inscripția continuă cu următorul text în limba română:

LA MORMÂNTUL FRAȚILOR NOȘTRII UCIȘI FĂRĂ APĂRARE
DE

HITLERIȘTI POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN CONSTANȚA ÎȘI IA
ANGAJAMENTUL SOLEMN DE A LUPTA ALĂTURI DE
ÎNTREGUL

POPOR CA ACEASTĂ APĂRARE SĂ DEVINĂ O REALITATE S-A
AȘEZAT ACEASTĂ PIATRĂ DE CĂTRE COMUNITĂȚILE
EVREILOR

DIN CONSTANȚA CU CONCURSUL ÎNTREGEI OBȘTI. 27 IUNIE
1948⁴¹.

Redăm, în continuare, două mărturii consemnate de enoriași ai
Comunității, care rememorează momentul înhumării „sicriului
special”.

Hainrich Sainer, domiciliat în Constanța, str. Mihai Viteazul nr. 34,
a declarat, la 16 mai 1988, că redă „din memorie... tabloul de neînchipuit
vreodată de omenire că va putea interveni, anume: înhumarea unui sicriu
special conținând săpunuri purtând inscripția R.I.F. - Reinstes Iudenfett.”:
„La câteva săptămâni după terminarea războiului, în anul 1945, împreună cu
întreaga obște a evreilor din Constanța și foarte mulți evrei sosiți din țară
pentru emigrare, încremeniți de durere, am asistat la cimitirul nostru din str.
Bărăgan nr. 4 la încredințarea pământului a ceea ce a mai rămas din
trupurile martirilor noștri al Kiduș Hașem, împreuniți în săpunuri, tocmai la
Constanța, evrei poate din Ardealul Hortyst, poate din Polonia, din
Germania, din Franța, poate din alte țări vest-europene, împreună resturi de
bărbați, femei, bătrâni și copii. Sufletele lor sălășluiesc în Ceruri, iar noi nu
mai putem decât să le cinstim memoria. Isgadol Veiskadoș”⁴².

Andor Andrasi, domiciliat în Constanța, str. George Enescu nr. 3,
a declarat, la 17 mai 1988, că își amintește „că în anul 1945, scurt timp
după terminarea războiului, având o funcție oficială în oraș, am organizat la
cererea conducerii Comunității evreilor, echipe de 2 oameni, care, vizitând
casă cu casă, au întrebat locuitorii orașului dacă posedă săpun german.
Săpunurile găsite au fost colectate și predate ulterior comunității evreilor. Pe
săpunuri se puteau citi literele R. I. F. - Reinstes Iudenfett - și un număr,
care ni s-a spus atunci că ar fi fost codul lagărului de proveniență al

⁴¹ Loc. cit., f. 114. Mormântul se află în centrul cimitirului, lângă mormântul
eruditului rabin Leon Friedmann.

⁴² Loc. cit., f. 116.

săpunului. Împreună cu toți oamenii cinstiți ne-am cutremurat atunci, ca și acum, de ceea ce erau în stare să facă unii care își ziceau și ei că sunt <<oameni>>⁴³.

Depășind conjuncturile politice și militare, ca și considerentele ideologice, evreii din Constanța, asemenea tuturor coetnicilor din România, au trecut, deși mult împuținați, de anii războiului și de antisemitismul agresiv practicat în acei ani, orientându-se, cu și mai multă dorință, spre Patria de origine, care aștepta să fie reclădită⁴⁴.

NEW POINT OF VIEWS REGARDING THE JEWS FROM CONSTANȚA'S PREDICAMENT DURING WORLD WAR II

Abstract

During World War II the Jews from Constanta, likewise their ethnic brothers from whole country, were constrained by the well known anti-Semite legislation, suffering internment into forced labor camps set up since the summer of 1941 at Osmancea, Mereni and Ciobănița being forced to work for community. Later related proof of former members of Jews Community from Constanta, confirm this stated situation, as well as other particular aspects.

Keywords: war, anti-Semitism, camp, mandatory labour, R.I.F. soap.

⁴³ *Loc. cit.*, f. 115. Se cunoaște că așa-numitul „săpun R.I.F.” a fost, în realitate, un fals, vezi Lucian Zeev Herșcovici, *R.I.F. - săpunul din piele de evreu - un mit*, articol publicat la 19 iulie 2009, la <http://www.acum.tv/articol/10104/>. Se subliniază că istorici evrei cunoscuți - precum Raul Hilberg, Jehuda Bauer sau Deborah Lipstadt - au demonstrat acest mit al săpunului. Nu se cunoaște originea confuziei și asocierea „R.I.F.” cu „R.J.F.” Cert este că săpunul, de calitate inferioară, a fost distribuit în lagărele și ghetourile evreiești aflate sub controlul germanilor, primul zvon că ar fi fost produs din grăsime umană apărând în ghetoul de la Lublin, în 1942. După război, asocierea a făcut carieră în urma susținerii a doi cunoscuți scriitori, Ilya Ehrenburg și Simon Wiesenthal. Noi am redat amintirile care atestă înhumarea amintită pentru a ilustra o anumită stare de spirit a comunității mozaice din oraș, dincolo de mitul amintit. După cum a apreciat și L. Z. Herșcovici, în finalul titlului citat, „problema memoriei victimelor Holocaustului este mult prea serioasă pentru a se permite păstrarea unui mit în cadrul ei...”.

⁴⁴ Florin C. Stan, *Aspecte privind manifestarea sionismului în România după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și până la proclamarea statului Israel (1945-1948)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom XIV, 2011, p. 331-342.